

ENGELS FRIGYES VÁLOGATOTT KATONAI MŰVEI

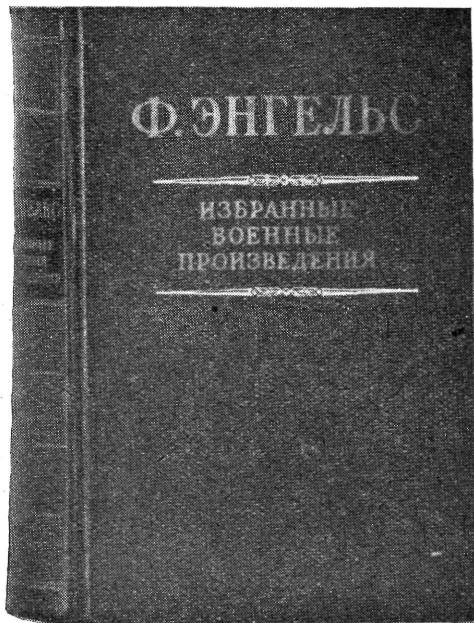
(Ф. Энгельс: Избранные военные произведения)

Szovjet Katonai Kiadó, Moszkva, 1956. 806 o.

A kötetben a kiadó Engels katonai vonatkozású műveit gyűjtötte egybe, s adta közre. A kötet jelentőségét nem lehet eléggé méltatni, annál is inkább, mert nemcsak Engels hadtörténelmi vonatkozású műveit és szorosan a hadművészethez kapcsolódó alapvető útmutatásait találjuk itt egybegyűjtve, hanem ennél sokkal többet.

Történészek számára azért is nagy jelentőségűek ezek a művek, mert Engels e művein keresztül is példát mutatott arra, hogyan kell alkalmazni a történelmi események tanulmányozásánál a marxista dialektikus módszert: a dialektikus és történelmi materializmust. Engels amikor Marx nagy művéhez a

„Louis Bonaparte brumaire 18-ájá”-hoz előszót írt — 33 évvel a mű megjelenése után —, sorait egy kérdés vizsgálatának szentelte: miért tudott Marx egy konkrét történelmi eseményről, melynek kortársa volt — oly maradandó, időtálló művét alkotni. „Éppen Marx volt az — írja —, aki elsőnek fedezte fel a történelem nagy mozgási törvé-

nyét, azt a törvényt, amely szerint minden történelmi harc, akár politikai, akár vallási, filozófiai, vagy más ideológiai téren játszódik le, a valóságban csak a társadalmi osztályok harcainak többé-kevésbé világos kifejezése, s hogy ezeknek az osztályoknak létét, s ezzel össze-ütközéseit is megint gazdasági helyzetük fejlődési foka, termelési módjuk, s az ezáltal megszabott cseremód mikéntje határozza meg. Ez a törvény, amelynek a történelemben ugyanaz a jelentősége, mint az energia megmaradása törvényének a természettudomány terén — ez a törvény itt is megadta Marxnak a kulcsot a második francia köztársaság története megértéséhez. Ezen a történeten próbálta itt ki Marx a maga törvényét s még harminchárom év elmúltával is azt kell mondanunk, hogy ez a próba fényesen sikerült.” (M—E: Válogatott Művek I. 224. o. Szikra, 1949.)

Joggal mondhatjuk, hogy mindez Engels műveire is érvényes. E kötetben összegyűjtött minden egyes műve e módszer alkalmazásának ragyogó példája, időtálló alkotása.

Engelsnek e kötetben összegyűjtött munkáit három csoportra lehetne osztani. A kötet legnagyobb részét azok a művek alkotják, amelyeket Engels mint kora eseményeinek kortársa és résztvevője a XIX. század második felében lezajlott forradalmakról és háborúkról írt. Ezek közé tartoznak az 1848—49-es forradalmakról szóló művei, elsősorban a „Forradalom és ellenforradalom Németországban 1848—1849-ben” c. mű, s az 1848-as Francia forradalomról írott két cikke; „Az 1853—1856-os Krimi háború” c. műve; az 1857—58-as angol gyarmatosító háborúról és az indiai felkelésről írott cikkei; „Az 1859. évi itáliai háború, Garibaldi hadjáratai Szicíliában és Dél-Itáliában (1860)” ; „Polgárháború az Egyesült Államokban az 1860—1865-ös években” ; „Az 1866-os Osztrák—Porosz háború” c. művei s végül az 1870—71-es Francia—Porosz háborúról írt cikkei.

A második csoportba Engels azon cikkeit sorolhatjuk, amelyekben a hadművészet történetével, a hadsereg és a fegyverek fejlődésével foglalkozik. Ide tartoznak az 1857-ben a „New American Cyclopaedia” számára írt cikkei. Ezek a következők: A hadsereg; A tüzérség; A lovasság; A gyalogság; Az erődítés; A flotta; Az ütközet; A támadás. Ezek közé tartoznak az 1860—61-ben a „New-York Daily Tribune” és a „Volunteer Journal for Lancheshire and Cheshire” számára írt cikkei: a „Katonai reformok Németországban”; A vontesövű ágyúról”; „A puszkák története”. S e csoportba kell sorolnunk az Anti-Dühring „Erőszakelmélet” c. fejezeteit; az 1870—90. között írt, részben kézirati hagyatékban fellett katonai műveit. S végül mint igen jelentős, a kötet minden egyes művéhez kapcsolódó írásokként kell megemlíteni azt az 53 levelet, amelyet a kiadó e kötetben katonai vonatkozásai szempontjából gyűjtött egybe.

A kötet az itt felsorolt írásokat — az „Erőszakelmélet” kivételével — természetesen megírásuk, illetve megjelenésük időrendi sorrendjében

közli. A művek tanulmányozása közben azonban önként adódik a művek ilyen irányú elrendeződése, s ily módon azok ismertetése is.

Marx és Engels művei közül különösen nagyjelentőségűek azok a művek, amelyekben a proletárforradalomról, a proletariátus fegyveres felkeléséről szóló tanításait fektették le. E tekintetben kiemelkedő helyet foglal el Engels: „Forradalom és ellenforradalom Németországban 1848—49-ben” c. műve. Marx és Engels az 1848—49-es európai forradalmak tanulságait az események közben, s röviddel a forradalmak bukása után műveikben azonnal levonták. Marx a Louis Bonaparte brumaire 18-ája c. könyvében megalkotta a burzsoá államgépezet szétzúzásáról szóló alapvető tanítását. A tudományos kommunizmus megalapozói több munkájukban, így a „Kommunisták Szövetsége Központi Vezetőségének üzenete” c. műben a proletariátus hatalomért folytatott harcának stratégiáját és taktikáját fektették le.

Ezekhez a nagyjelentőségű művekhez kell sorolni Engels fentemlített könyvét is, amelyben zseniálisan vázolta a fegyveres felkelésnek, mint művészetnek alapvonásait. „... A felkelés: művészet, akárcsak a háború és minden más művészet: bizonyos gyakorlati szabályoknak van alávetve és ezeknek elhanyagolása a párt romlásához vezet, amely ebben hibás.” Engels ezeket a szabályokat is lefektette művében, kifejtvén, hogy azok logikusan következnek az adott körülményekből, amelyek egy felkelés esetében adódnak.

Milyen ezek a szabályok? „Először is soha nem szabad a felkeléssel játszani, ha nincs meg a szilárd elhatározás, hogy a játék minden következményét vállaljuk. A felkelésnek nagyon is határozatlan mennyiségekkel kell számolnia, amelyeknek értéke minden nap változhatik; az ellenfél erői a szervezetség, a fegyelem és az eredendő tekintély minden előnyét a maguk oldalára tudják állítani; ha nem tudunk nagy erőfölényt szembeállítani velük, úgy megvertek és megsemmisítettek bennünket. Másodsor: ha egyszer ráléptünk a felkelés útjára, így a legnagyobb határozottsággal kell cselekednünk és támadásba kell átmennünk. A defenzíva minden fegyveres felkelés halála; elveszett, még mielőtt erejét az ellenfél egyáltalán összemérhette volna. Lepd meg az ellenséget, addig, amíg erői széjjel vannak szórva, gondolkodj mindennapi sikerekről, legyenek azok még oly kicsinyek is; őrizd meg az erkölcsi túlsúlyt, amit a felkelés kezdeti sikere szerzett meg számodra; az ingatag elemeket állítsd ily módon oldaladra, azokat akik mindég a legerősebb indítékot követik és mindég a biztosabbik oldalra veszik az irányt. Kényszerítsd ellenfeledet a visszavonulásra, még mielőtt erőt ellened összegyűjthette volna. Hogy Dantonnal, a forradalmi taktika eddig ismert legnagyobb mesterével szóljunk: »Merészség, merészség és megint merészség« (187. o. B. Sz. K. F. Ir. Int. 1848.)

Marx és Engels a proletariátus fegyveres felkeléséről szóló tanításait a későbbiek folyamán az osztályharcban szerzett tapasztalatok alapján továbbfejlesztették. Engels egyik 1895-ben írt művében, amelyet Marx: „Osztályharcok Franciaországban” c. könyvéhez írt bevezet-

tésnek; újból foglalkozott a fegyveres felkelés kérdéseivel. Elsősorban a proletárforradalomnak, a fegyveres felkelés feltételeinek megváltozását vette analízis alá; kifejtvén, melyek azok a harci formák, amelyek a kapitalizmus fejlődése folyamán elavulttá váltak. A műben rámutatott arra, hogy a régi stílusú felkelés (a barikádharc), — amely az 1848-as forradalmakig mindenütt meghozta a döntést — elavult.

Kritikának vetve alá a barikád-harcmodort, kifejtette, hogy a harcászati műveletben a felkelés e harcmodor mellett legfeljebb csak a barikádok szakzszerű kiépítését és védelmét érheti el. Az egyes csapatrészek együttműködése és egybekapcsolódása lényegében nem valósítható meg, s ily módon a harci erőknek egy döntő ponton való összevonása lehetetlen. Az uralkodó harci forma tehát a passzív védekezés marad. Engels számos példa alapján bebizonyította, hogy a barikádnak még az utcai harcok klasszikus korbán is inkább „erkölcsi, mint anyagi hatása volt”. Ha a barikád addig kitartott, amíg a hadsereg szilárdsága megingott, akkor győzött, ha nem, akkor elbukott a felkelés.

Engels rámutatott arra, hogy a feltételek az osztályharcban számos tényező következtében megváltoztak, s ha a proletariátus forradalmi fegyveres felkelésében szerepet is fog játszani az utcai harc, annak kivitelezéséhez jóval nagyobb erők szükségesek, s ezek az erők „... a nyílt támadást a passzív barikáddal szemben bizonyára előnyben fogják részesíteni”.

Az osztályharc megváltozott feltételeit és követelményeit Engels mindenek előtt abban határozta meg, hogy a nagy tömegeknek tudatosan kell részt venniük a társadalmi szervezet átalakításában. „Elmúlt a rajtaütések ideje, elmúlt az ideje azoknak a forradalmaknak, melyeket öntudatlan tömegek élén, egy kicsiny tudatos kisebbség hajtott végre. Amikor a társadalmi-szervezet teljes átalakításáról van szó, akkor a tömegeknek maguknak is részt kell venniük, maguknak is meg kell érteniük, hogy miről van szó és mi mellett szállnak síkra életükkel és vérükkel.”

Engels igen nagy alapossggal tanulmányozta kora háborúit, az egyes nemzetek függetlenségi harcait és felszabadító küzdelmeit. A kötet maga is dokumentálja, hogy egyetlen egy háború, vagy nemzeti felszabadító küzdelem — melynek kortása volt — sem kerülte el figyelmét. Ezeket a háborúkat és függetlenségi küzdelmeket sohasem elszigetelve, hanem mindég a világ politikai eseményeivel összefüggésben, az osztályharc szemszögéből vizsgálta. Minden egyes háborút összefüggésbe hozott azzal a politikai rendszerrel, amely azt szülte, amelyből az következett.

Engels katonai műveinek nagy részét éppen a kor háborúiról írt alkotásai teszik ki, melyeknek megmagyarázta a jellegét és változó fő vonásait. Mélyértelmű politikai és katonai analízisét adta az 1853—56-os krími háborúnak; az 1857—59-es angol gyarmatosító háborúnak és az indiai felkelésnek; az 1859-es itáliai háborúnak és Garibaldi harcainak; az amerikai polgárháborúnak; a Francia—Porosz háborúnak. Ezeket a háborúkat sokoldalúan értékelte, megvilágította gazdasági, politikai és

katonai szempontból. A háborúk politikai és gazdasági következményeit a történelmi materializmus alapján értékelté.

Engels műveiben kifejtette, hogy a háborúk kimenetele, a győzelem vagy a vereség számos tényező függvénye. Háborús viszonyok között, az az állam erősebb, amely fejlettebb gazdasági rendszerrel, jobban felszerelt és kiképzett hadsereggel rendelkezik. A háború kimenetele nagy mértékben függ a hadsereg erkölcsi arculatától. „... A hadsereg egész szervezete és harcmódja és ezzel egyetemben győzelem és vereség anyagi, azaz gazdasági feltételektől, az ember és fegyveranyagtól, vagyis a népesség minőségétől és mennyiségétől és a technikától függőnek bizonyul.” — írja az Anti-Dühringben. Éppen ezen az alapon tudta például az 1861—65. között az Egyesült Államokban lezajlott polgárháború jellegét és annak kimenetelét már a háború kezdetén meghatározni.

Engels a déli és az északi államok közötti harcot úgy szemlélte, mint két szociális rendszer — a rabszolgatartó és a szabad munka rendszere közötti harcot. Már a háború kezdetén kijelentette, hogy a fejlettebb, a gazdasági és politikai rendszerben haladottabb fél — az északi államok lesz a győztes ebben a küzdelemben. Egyidejűleg magjósolta azt a szédületes fejlődést is, amelyet az Egyesült Államok a háborút követő évtizedekben meg fog tenni. Egy 1864-ben Weydemeyerhez küldött levelében írta: „Ez a háború évszázadokra előre irányt szab egész Amerika jövőjének. Mihelyt szétzúzzák a rabszolgaságot, az Egyesült Államok politikai és gazdasági fejlődésének legnagyobb béklyóját, feltétlenül olyan fellendülés következik be ebben az országban, amely a legrövidebb időn belül egészen más helyzetet biztosít számára a világtörténelemben...” (Vál. Lev. 172. o.)

Mint a kötetben megjelent, s itt felsorolt művekből is kiténik, Engels igen nagy figyelemmel kísérte a nemzeti felszabadító, a függetlenségi harcokat. Ezek tanulmányozásánál nemcsak a háborúk eseményeit és politikai vonatkozásait kísérte figyelemmel, hanem alapos vizsgálatnak vetette alá a szembenálló felek hadviselésének módját, a hadseregek technikai felkészültségét és fegyverzetét, azok erkölcsi erejét; a harcban részt vett népi tömegek szerepét és jelentőségét.

Engels a nemzeti felszabadító háborúk helyes vezetésében igen nagy szerepet szánt a népi tömegeknek, a partizán osztagoknak. Egy nemzetnek — írta —, amely nemzeti függetlenségét ki akarja vívni, nem szabad beérnie a háború megszokott módon való vezetésével. Tömegmozgalmak, forradalmi háború, partizán osztagok — ezekben jelölte meg az eszközöket, amelyeknek segítségével a kis nemzetek a legnagyobb nehézségeket is le tudják győzni, képesek ellenállni az ellenfél nagyobb erejével és szervezettségével szemben, a nemzeti szabadság ügyét diadalra tudják juttatni.

Engels több cikkében foglalkozott a kapitalista hatalmak távolkeleti gyarmatosító háborúival, az indiai és kínai népi felkelésekkel. Ezeket a felkeléseket progresszív, nemzeti felszabadító küzdelemnek ismerte el. Progresszív küzdelemnek, amelyben a nép tömegei kellett fel

az egyre súlyosbodó gyarmati iga ellen. A kínai és indiai felkelésekben az európai forradalom szövetségesét látta, bár közvetlen kapcsolat az európai proletariátus és a gyarmatok népei között ez időben még nem volt. Amikor Európában a burzsoázia képmutató moraja zúgott a kínai nép angolelleses harcának „vad” formái miatt, Engels a „Perzsia és Kína” c. munkájában védelmébe vette ezt a harcot. „Ahelyett, hogy a kínaiak szörnyű kegyetlenségéről szónokolunk, ahogyan a lovagias angol sajtó teszi, jobb volna, ha elismernők, hogy ez a háború *pro avis et foci* (az oltárokért és a tűzhelyekért) folyik, hogy népi háború a kínai nemzetiség fenntartása érdekében — ha épp úgy akarják: annak minden dőlőfős előítéletével, ostobaságával, tudálékos tudatlanságával és pedáns barbarizmusával együtt, de mégis igazi népi háború. A népi háborúban pedig a felkelt nemzet által alkalmazott eszközöket nem a reguláris hadviselés általánosan elismert szabályainak, vagy egyéb elvont kritériumainak a szempontjából kell értékelni, hanem csakis a civilizáció ama fokának szempontjából, amelyet a felkelt nép elért.” (110. old.)

Engels katonai művei közül igen nagy jelentőségűek azok a cikkek, melyeket a hadművészet történetéről, a hadseregek, a haditechnika fejlődéséről írt. Engels munkássága vetette meg az alapját a marxista haditudományoknak. A hadsereggel és a haditechnikával, a hadművészettel összefüggő kérdések tanulmányozásánál Marx munkáira, a dialektikus és történelmi materializmus elméletére támaszkodott.

Katonai műveinek nagy része abban az időben íródott, amikor a tudományos kommunizmus még koránt sem volt uralkodó elmélet a nemzetközi munkásmozgalomban. A „New American Cyclopaedia” számára írt cikkei — s más cikkek — nemcsak azért igen nagy jelentőségűek, mert igaz, pontos képet festenek a hadsereg, a haditechnika fejlődéséről, hanem azért is, mert e művek is hiteles tanúi a dialektikus és történelmi materializmus elmélete helyességének. Marx 1857-ben egyik Engelshez írott levelében foglalkozva „A hadsereg” c. művel, kifejtette, hogy éppen a hadsereg története bizonyítja minden másnál jobban annak az elvnek helyességét, hogy a termelőerők és a társadalmi viszonyok összefüggenek. „A hadsereg általában fontos a gazdasági fejlődés szempontjából. Így például a munkabér az ókorban először a hadseregben fejlődött ki teljesen... Ugyancsak itt található a gépek első nagybani alkalmazása... A munkamegosztás egy iparágon *belül* szintén a hadseregben valósult meg először. A polgári társadalmi formák egész története nagyon találóan van benne összesűrítve.”

Engels katonai műveiben bizonyította, hogy a háború vezetésének módja, az ipar fejlődésétől, a gazdasági bázistól függ. A fegyverzet, stratégia, taktika elsősorban a termelés mindenkori fokától függ. „Nem zseniális hadvezérek »eszének szabad alkotásai« hatottak itt átalakítólag, hanem jobb fegyverek feltalálása és a katonai emberanyag változása: a zseniális hadvezér befolyása legjobb esetben arra korlátozódik, hogy a harcmodort hozzá alkalmazza az új fegyverekhez és harcosokhoz.” (Anti-Dühring, 158. old.)

Az Anti-Dühring-ben a háborúkról szóló cikkeiben: A hadsereg, a tüzérség, A lovaság, A gyalogság, Az erődítés, a Flotta, Az ütközet stb. című tanulmányaiban meghatározta a hadművészet fejlődésének szakaszait, felvázolta a hadsereg fejlődésének történetét; a háború és a harc vezetésének módszereit; a katonák nevelésének és kiképzésének rendszerét.

Engels műveiben foglalkozott oly kiváló hadvezérek tevékenységével, mint Macedoniai Nagy Sándor, Hanibál, Julius Ceasar stb. Meghatározta ezek helyét és szerepét a háborúk és a hadművészet fejlődésének történetében. Munkáiban gazdagon bemutatta az angol, francia, osztrák, porosz hadseregek felépítését a XIX. században.

Engels katonai műveinek tanulmányozása nemcsak nélkülözhetetlen marxista ismeretekkel ruházza fel mindazokat, akik a hadművészet történetével foglalkoznak, hanem példát ad a hadművészet története sokoldalú és alapos tanulmányozásához.

Engels katonai vonatkozású művei közül az eddig magyar nyelven kiadott Marx—Engels kötetekben néhány fontos munkát megtalálhatunk. De ezeknek a műveknek nagy része magyar nyelven hozzáférhetetlen az olvasók számára. Nem kellene-e elgondolkozni azon, hogy Engels ezen nagyszerű munkái — az orosz nyelvű kiadáshoz hasonlóan — egy kötetben egybegyűjtve magyar nyelven is olvashatók legyenek?

J. Gy.